

ОЦІНКА РІВНЯ НАСИЧЕНОСТІ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ ОСНОВНИМИ ПРОДУКТАМИ ХАРЧУВАННЯ

Розкрито економічну сутність агропродовольчого ринку, визначено його роль у вирішенні проблеми зміцнення національної продовольчої безпеки. Проведено оцінку насиченості цього ринку основними продуктами харчування. Виявлено, що у більшості регіонів України не вдалося зберегти позитивну динаміку розвитку сільського господарства, а сучасний агропродовольчий ринок характеризується відсутністю організованих каналів збуту сільгоспсировини і продовольства.

Ключові слова: агропродовольчий ринок, інфраструктурне забезпечення ринку, раціональні норми харчування населення.

В умовах динамічних інтеграційних процесів сучасності можливість досягнення продовольчої безпеки України вирішальним чином залежить від рівня розвитку її агропродовольчого ринку, який відіграє важливу роль у національній економіці, всебічно сприяючи при цьому задоволенню платоспроможних потреб населення у основних продуктах харчування.

На жаль, подальший розвиток такого ринку у нашій державі ускладнюється через наявність широкого спектру економічних проблем. У результаті багаторічного неефективного використання ресурсного потенціалу сільськогосподарські підприємства виявилися неспроможними повністю задовольнити зростаючі потреби споживачів у найважливіших продуктах харчування. Відтак, агропродовольчий ринок швидко наповнюється продовольчими товарами імпортного походження, що не завжди мають належну якість, а зарубіжні імпортери поступово витісняють з ринку менш конкурентоспроможних вітчизняних товаровиробників. Отже, все більшої актуальності в Україні набуває проблема створення стійкої системи продовольчого забезпечення, що базується на потужному агропромисловому комплексі, спроможному стабільно забезпечувати населення основними продуктами харчування на необхідному рівні.

Значний внесок у вирішення багатоаспектної проблеми становлення, ефективного функціонування та розвитку агропродовольчих ринків, зміцнення інтеграційних зв'язків між ключовими його учасниками зробили такі відомі зарубіжні та українські вчені-економісти, як Басюркіна Н. Й. [1], Бодак І. В. [2], Гіззатова А. І. [3], Дудар Т. Г., Дудар В. Т. [5], Єніліна С. О. [6], Ільяшенко В. А. [7], Титаренко Д. О. [9] та багато інших.

Незважаючи на широкий спектр наукових досліджень, вважаємо, що проблеми удосконалення товарного забезпечення агропродовольчого ринку все ще залишаються дискусійними і потребують подальшого вивчення.

Мета статті – здійснити об'єктивну оцінку рівня насиченості агропродовольчого ринку України продуктами харчування та обґрунтувати необхідність нарощування потенціалу сільськогосподарського виробництва у нашій державі.

Загалом, маючи відповідні природно-кліматичні умови (помірний клімат, родючі ґрунти, відсутність зон сейсмічної активності), Україна не повинна мати проблем з продовольчою безпекою. Однак нами виявлено, що за роки незалежності окремі галузі сільського господарства опинилися у кризовому стані, зумовленому чинниками переважно загальноекономічного характеру. Обсяги валової продукції аграрного сектору у порівнянних цінах 2005 р. скоротилися у сільськогосподарських підприємствах України за період із 1990 р. по 2010 р. на 55,43 %. Водночас на 24,25 % зросло виробництво продукції у господарствах населення, але цей приріст, на жаль, не перекрив загальний спад виробництва у сільськогосподарських підприємствах (табл. 1).

За даними табл. 1, сільськогосподарські підприємства України за період з 1990 р. до 2010 р. зменшили виробництво продуктів тваринництва на 63,6 % (тобто майже у три рази), а господарства населення – на 17,1 %.

Сьогодні більшість господарств населення працюють лише для самозабезпечення продуктами харчування. Продукція, що реалізується цими господарствами, як слушно зауважує Ткачук Г.Ю. [10, с. 142], у більшості випадків є надлишком у приватному секторі, і лише нестача грошових коштів змушує селян шукати додаткові джерела доходів саме за рахунок реалізації виробленої на їх власних земельних ділянках товарної сільськогосподарської продукції.

У ході проведення цього дослідження нами було виявлено, що у функціонально-компонентній структурі сільського господарства України чітко простежуються деструктивні зміни. Відбувається зміна спеціалізації з орієнтацією на виробництво продукції рослинництва [4, с. 83]. На наш погляд, така тенденція у розвитку сільського господарства є негативним явищем, оскільки позбавляє можливості забезпечувати населення України поживними продуктами харчування відповідно до фізіологічних потреб.

Зниження обсягів виробництва продукції рослинництва і тваринництва, зрештою, призвело до скорочення обсягів виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції у розрахунку на одну особу (табл. 2).

Таблиця 1. Показники виробництва валової продукції аграрного сектору в Україні за категоріями господарств, 1990 – 2010 рр. [8, с. 139]

(у порівнянних цінах 2005 р.; млн. грн.)

Показники	1990 р.	2000 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2010 р. у % до 1990 р.
Сільськогосподарські підприємства									
Продукція сільського господарства, тому числі: у	101299	26478	33803	37008	35440	47865	45781	45149	44,57
- рослинництва	49914	17820	21732	23200	20658	32136	28499	26444	52,98
- тваринництва	51385	8658	12071	13808	14782	15729	17282	18705	36,40
Господарства населення									
Продукція сільського господарства, тому числі: у	44576	51411	58783	57887	53329	56113	56312	55387	124,25
- рослинництва	16646	25753	32244	31709	29060	32763	33046	32234	193,64
- тваринництва	27930	25658	26539	26178	24269	23350	23266	23153	82,90

Таблиця 2. Показники виробництва сільськогосподарської продукції у розрахунку на одну особу в Україні, 1990 – 2010 рр. [8, с. 141] (кг)

Види продукції	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2010 р. у % до 1990 р.
Зернові культури	983	659	497	807	732	630	1152	999	856	87,08
Цукрові буряки	853	576	268	328	479	365	290	219	300	35,17
Картопля	322	286	403	413	416	411	423	427	408	126,71
Овочі	128	114	118	155	172	147	172	181	177	138,28
М'ясо (у забійній вазі)	84,0	44,5	33,8	33,9	36,8	41,1	41,2	41,6	44,9	53,45
Молоко	472,3	335,3	257,4	291,1	284,0	263,6	254,3	252,1	245,2	51,92
Яйця, шт.	314	183	179	277	304	304	323	345	372	118,47

Як свідчать дані табл. 2, у 2010 р. обсяги виробництва цукрових буряків у розрахунку на одну особу в Україні становили лише 35,17 % відповідно до рівня аналогічного показника у 1990 р. Обсяги виробництва зернових культур у розрахунку на одну особу зменшилися у 2010 р. порівняно з 1990 р. на 12,92 %, тобто на 127 кг. Натомість, обсяги вирощеної у 2010 р. картоплі перевищили відповідні показники 1990 р. на 26,71 % (або 86 кг), овочів – на 38,28 % (або 49,0 кг).

Разом з тим, щорічне зниження темпів зростання обсягів виробництва продукції тваринництва у нашій державі призводить до появи дефіциту продуктів харчування тваринного походження.

Слід зазначити, що саме від рівня розвитку тваринництва залежить наповнення агропродовольчого ринку висококалорійними продуктами харчування – м'ясом, молочними продуктами, яйцями тощо. За вказаний проміжок часу обсяги виробництва продукції тваринництва становили: м'яса (у забійній вазі) – 53,45 % від рівня 1990 р., молока – 51,92 %.

Обсяги виробництва основних видів продуктів харчування (за винятком нерафінованої соняшникової олії) у розрахунку на одну особу в Україні протягом 2005 – 2010 рр. суттєво зменшилися (табл. 3).

Як видно із даних, наведених у табл. 3, у розрахунку на одну особу в Україні у 2010 р. було виготовлено 6,1 кг ковбасних виробів (на 7,58 % менше, ніж у 2005 р.), нерафінованої соняшникової олії – 66,1 кг (у 2,3 рази більше, ніж у 1990 р.), молока – 17,5 кг. Протягом 2005 – 2010 рр. виробництво вершкового масла у розрахунку на одну особу зменшилося на 32,0 %, хлібобулочних виробів – на 18,09 %, а цукру – майже на 15 %.

Фактично досягнутий рівень споживання, картоплі та хлібних продуктів у розрахунку на одну особу в Україні протягом багатьох років поспіль є вищим за рекомендовані норми, а споживання м'яса і м'ясопродуктів (у перерахунку на м'ясо) та риби у 2010 р. суттєво відстає від рекомендованих норм, як і споживання молока, плодів, ягід і винограду, а також овочів і баштанних продовольчих культур, що дає нам підстави стверджувати про низьку доступність цих базових продуктів харчування для населення (табл. 4).

За даними табл. 4 можемо зробити висновок, що у 2010 р. відносно 1990 р. у розрахунку на одну особу в Україні зросло споживання яєць – на 6,62 %, олії – на 27,59 %, плодів, ягід та винограду – на 2,13 %, овочів і баштанних продовольчих культур – на 41,18 %.

Поряд із цим, вважаємо доцільним зазначити, що

особливий дефіцит склався у споживанні молока і м'яса, а норми їх споживання у 2010 р. по Україні загалом забезпечуються відповідно на 54,21 % та 62,65 % [8,

с. 416]. Рекомендований рівень у 2010 р. перевищували лише показники споживання олії, картоплі і хліба (рис. 1).

Таблиця 3. Показники виробництва основних видів харчових продуктів в Україні у розрахунку на одну особу, 2005 – 2010 рр. [8, с. 123] (кг)

Харчові продукти	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2010 р. у % до 2005 р.
Ковбасні вироби	6,6	6,4	7,1	7,3	5,9	6,1	92,42
Олія соняшникова нерафінована	29,3	44,5	47,9	40,4	60,7	66,1	225,60
Молоко оброблене, рідке	18,3	17,5	18,6	17,5	16,7	17,5	95,63
Масло вершкове	2,5	2,2	2,2	1,8	1,6	1,7	68,00
Сири жирні	5,8	4,6	5,3	5,1	4,9	4,5	77,59
Вироби хлібобулочні	48,1	46,2	43,7	42,8	39,7	39,4	81,91
Цукор білий кристалічний	45,4	55,4	40,1	34,0	27,7	39,3	86,56

Таблиця 4. Рівень споживання основних продуктів харчування населенням України у 1990 – 2010 рр. [8, с. 416] (у розрахунку на одну особу, кг / рік)

Продукти харчування	1990 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.	Рекомендовані норми споживання	Фактично досягнутий рівень споживання у % до рекомендованих норм:			
						1990 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.
М'ясо і м'ясопродукти (у перерахунку на м'ясо)	68	33	39	52	83	81,93	39,76	46,99	62,65
Молоко і молочні продукти (у перерахунку на молоко)	373	199	226	206	380	98,16	52,37	59,47	54,21
Яйця, шт.	272	166	238	290	290	93,79	57,24	82,07	100,00
Риба і рибопродукти	17,5	8,4	14,4	14,5	20	87,50	42,00	72,00	72,50
Цукор	50	37	38	37	38	131,58	97,37	100	97,37
Олія	11,6	9,4	13,5	14,8	13	89,23	72,31	103,85	113,85
Картопля	131	135	136	129	124	105,65	108,87	109,68	104,03
Плоди, ягоди, виноград	47	29	37	48	90	52,22	32,22	41,11	53,33
Овочі та баштанні продовольчі культури	102	102	120	144	161	63,35	63,35	74,53	89,44
Хлібні продукти (у перерахунку на борошно)	141	125	124	111	101	139,60	123,76	122,77	109,90

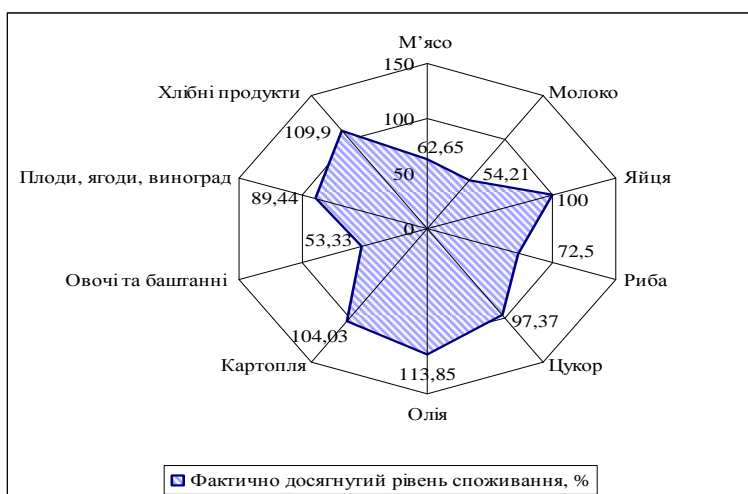


Рис. 1. Відповідність фактичного споживання продовольства раціональним нормам харчування населення в Україні, 2010 р.*

* Складено за розрахунками автора

Як бачимо з рис. 1, дефіцит продовольчого споживання м'яса і м'ясопродуктів у 2010 р. склав 37,35 %, риби і рибопродуктів – 27,55 %, цукру – 2,63 %, плодів, ягід і винограду – 46,67 %, овочів та баштанних продовольчих культур – 10,56 %.

Слід також визнати існування негативної тенденції у споживанні молока, дефіцит продовольчого споживання якого у 2010 р. склав 45,79 %. При достатньому обсязі цього продукту на ринку і доступності його за ціною для всіх соціальних верств населення, молока споживається недостатньо, і причиною цього, найімовірніше, є не дефіцит і не ціна, а зміна уподобань покупців у бік збільшення споживання фруктових і овочевих соків, мінеральної води, а також напоїв, що активно рекламуються на ринку.

Енергетична цінність добового раціону харчування пересічного українця у 2010 р. становила 2933 ккал на добу, що на 0,44 % менше, ніж у 2009 р., і на 18,46 % менше, ніж у 1990 р. [8, с. 417]. Загалом співвідношення компонентів харчування, яке нині склалося в Україні, призводить до зниження працездатності населення, зростання захворюваності, скорочення тривалості життя.

Вирішення цієї складної ситуації потребує, на наш погляд, створення необхідних умов для нарощування обсягів внутрішнього виробництва продуктів харчування до рівня, що забезпечить науково обґрунтовану потребу в них, і підтримки платоспроможного попиту населення, достатнього для раціонального харчування населення. При цьому гарантований доступ населення до продовольства у необхідній кількості й асортименті має забезпечувати саме агропродовольчий ринок, який, за переконанням Гіззатової А.І. [3], слід розглядати не інакше, як нерозривну єдність трьох складових: по-перше, як

специфічний механізм зв'язку між споживачами і виробниками сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, що характеризується свободою прийняття економічних рішень, де орієнтирами економічної діяльності виступають ціни на продукцію; по-друге, як соціально-економічну систему, що передбачає наявність ринкового механізму і ринкової інфраструктури; по-третє, як безпосереднє місце здійснення акту купівлі-продажу сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства.

На основі попередніх міркувань можемо зробити висновок про те, що кон'юнктура агропродовольчого ринку України складається під впливом поточних змін і коливань у сфері виробництва і споживання сільськогосподарської сировини та продовольства. У більшості регіонів нашої держави, на жаль, не вдалося зберегти позитивну динаміку розвитку сільськогосподарського виробництва і переробної промисловості. Відтак, недостатнє насичення сучасного стану агропродовольчого ринку продуктами харчування місцевих товаровиробників свідчить про значні можливості нарощування потенціалу сільськогосподарського виробництва.

З огляду на те, що ефективному розвитку аграрного виробництва в Україні перешкоджає повільне наповнення інфраструктури агропродовольчого ринку потоками якісної і конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції, вважаємо, що подальші наукові пошуки мають бути зосереджені, насамперед, на вивченні зарубіжного досвіду створення оптимальної системи інфраструктурного забезпечення таких ринків та можливостей використання такого досвіду у сучасних умовах функціонування національної економіки.

Список літератури

1. Басюркіна, Н. Й. Дослідження загроз продовольчої безпеки в кризових умовах [Текст] / Н. Й. Басюркіна // Економічний простір. – 2009. - Вип. 23. - С. 135 – 144.
2. Бодак, І. В. Регіональний вимір виробництва базових продуктів харчування у системі формування продовольчої безпеки країни [Текст] / І. В. Бодак // Економічний форум. – 2011. - № 4.
3. Гіззатова, А. И. Развитие агропродовольственного рынка Казахстана (теория, методология, практика) [Текст] : автореф. дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.05, 08.00.14 / Всероссийский научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства РАСХН. – М., 2009. – 45 с.
4. Дрогомирецька, М. І. Формування стратегії розвитку підприємств агропродовольчого ринку [Текст] : дис. ... канд. экон. наук: 08.00.04 / М. І. Дрогомирецька. – Полтава, 2011. – 254 с.
5. Дудар, Т. Г. Формування ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції: теорія, методика, перспективи [Текст] : монографія / Т. Г. Дудар, В. Т. Дудар. – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – 246 с.
6. Енилина, С. А. Теоретические и методологические аспекты формирования и совершенствования агропродовольственного рынка в современных условиях [Текст] : автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.01. / Чувашский государственный университет им. И. Н. Ульянова. – Чебоксары, 2008. – 23 с.
7. Льяшенко, В. А. Система критеріів та показників продовольчого забезпечення [Текст] / В. А. Льяшенко // Економіка та держава. – 2008. – № 8. – С. 79-82.
8. Статистичний щорічник України за 2010 рік [Текст] / за ред. О. Г. Осауленка. – К.: ТОВ "Август Трейд", 2011. – 560 с.
9. Титаренко, Д. О. Повноцінне забезпечення населення продуктами харчування як складова продовольчої безпеки України [Текст] / Д. О. Титаренко // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. Серія: Економічні науки. – 2007. - № 3. – С. 30 – 31.
10. Ткачук, Г. Ю. Особливості формування конкурентного середовища підприємств агробізнесу Житомирщини [Текст] / Г. Ю. Ткачук, Є. І. Ходаківський // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. - № 7. – С. 140-145.

РЕЗЮМЕ

Дрогомирецькая Марьяна

Оценка уровня насыщенности агропродовольственного рынка основными продуктами питания

Раскрыто экономическую сущность агропродовольственного рынка, определено его значение в решении актуальной проблемы обеспечения национальной продовольственной безопасности. Проведено оценку насыщенности данного рынка основными продуктами питания. Определено, что в большинстве регионов Украины не удалось сберечь позитивную динамику развития сельского хозяйства, а современный агропродовольственный рынок характеризуется отсутствием организованных каналов сбыта сельскохозяйственного сырья и продовольствия.

RESUME

Drogomyrets'ka Mar'iana

The estimation of agro-food market saturation in the basic food products

The economic essence of agro-food market is defined in the given essay. The role of this market in the solving of the significant national food security problem is determined. The research of agro-food market saturation in Ukraine is done by the author. It is proved that the most Ukrainian regions failed to save the positive dynamics of the agriculture development. The modern agro-food market is characterized.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2012 р.